ಕೆ. ವಸಂತಲಕ್ಷ್ಮಿ

ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೇಶವಶಿಲ್ಪಗಳು

ಅರುಣ ಸರಸಿಜ ಶ್ರೀ ಸೋದರ್ಯೈರುತ್ತು
ದಾರ್ಯೈರಖಿಲ ಭುವನ ರಕ್ಷಾ ದೀಕ್ಷಿತೈರ್ದ್ವ್ಯಷ್ಟಿ
ಪಾತ್ರೈಃ ।
ತರುಣ ತುಲಶಿಮಾಲಾಲಂಕೃತೋರುಸ್ಥಳ ಶ್ರೀ
ಕರುಣಯತಿ ಕದಾನಃ ಕೇಶವೇಶಃ ಕೃಪೇಶಾಃ ॥[1]

ದಕ್ಷಿಣಭಾರತದ ಪ್ರಮುಖ ಅರಸು ಮನೆತನಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳ ವಂಶವು ಒಂದಾಗಿದ್ದು, ಇವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡನಾಡು ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಗತಿ ಸಾಧಿಸಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಬೇಲೂರು ಮತ್ತು ಸೋಮನಾಥಪುರದ ಕೇಶವ ದೇವಾಲಯಗಳ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಇವರ ಕಲೆಯಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಕಾಣುವಂತಹವಾಗಿವೆ. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಇನ್ನೂರೈವತ್ತಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಇವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮಾತ್ರ ಇಂದಿಗೂ ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಜೈನ, ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಸೇರಿದ್ದು, ಇವುಗಳ ನಿರ್ಮಾಣದಿಂದ ಆಗಿನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿರುವಂತಿದೆ.

ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆರಾಧನೆಯು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಿತಾದರೂ ಕ್ರಿ. ಶ. ಸು. ೧೧ನೇ ಶತಮಾನದ ನಂತರದಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವಧರ್ಮವು ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಹರಡಿತು. ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಲೋಕಾಧಿಪತಿ ಎಂಬ ಭಾವನೆ ಬೆಳೆದು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆರಾಧನೆಯು ಪ್ರಮುಖವಾಯಿತು. ವೈಷ್ಣವಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ವೈಖಾನಸ ಮತ್ತು ಪಾಂಚರಾತ್ರ ಆಗಮಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧದ ಆಗಮಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಪಾಂಚರಾತ್ರ ಆಗಮವನ್ನು ಪುರಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಪಾಂಚರಾತ್ರ ಆಗಮದಲ್ಲಿ ಕೇಶವಾದಿ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ ಮೂರ್ತಿಗಳ ಬಳಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆಯೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.[2] ಇದರಂತೆ, ಸು. ೧೧ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳರ ನಾಡಿನ ಅನೇಕ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೇಶವನ ದೇವಾಲಯಗಳು ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿವೆ.

ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಿವಿಧ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಕೇಶವನ ರೂಪವು ಹೆಚ್ಚು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ. ಕೇಶವನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ, ವಿಷ್ಣುವು ಕೇಶಿ ಎಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ವಧಿಸಿ ಲೋಕಕಲ್ಯಾಣವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ, ಕಷ್ಟವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕೇಶವನೆನಿಸಿದನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಬಹುಶಃ 'ಕೇಶವಃ ಕ್ಲೇಶ ನಾಶಾಯ' ಎನ್ನುವ ಭಾವನೆ ಇದರಿಂದಾಗಿರಬಹುದು. ಇದರಂತೆ 'ಕೇಶ' ಎಂದರೆ ಸುಂದರವಾದ ಮುಡಿ (ಕೂದಲು) ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಕೇಶವ ಎಂಬುದು ಕೃಷ್ಣನ ಇನ್ನೊಂದು ಹೆಸರಾದ್ದರಿಂದ 'ಮುಡಿ'ಯಿಂದಲೇ ಈ ಹೆಸರು ಉಂಟಾಗಿರಲೂಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ, ಈ ಪದವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ 'ಕ' ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮ ; 'ಈಶಃ' ಎಂದರೆ ಈಶ್ವರ : ಕ + ಈಶಃ + ವ = ಕೇಶವ—

1. ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಯ ಕರ್ನಾಟಿಕಾ, ಸಂಪುಟ ೫ (ಹಳೆಯ ಆವೃತ್ತಿ), ಬೇಲೂರು, ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ ೧೬.
2. ಎಸ್. ಕೆ. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ : ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ : ನೆಲೆ—ಹಿನ್ನೆಲೆ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೭೫, ಪು. ೧೪೨

ಎಂದು ಹೇಳಿ ಶಿವ, ಬ್ರಹ್ಮ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಒಡೆಯನಾದ 'ಪರಮೇಶ್ವರ'ನೆಂದು ಅರ್ಥೈಸಿ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಾರೆ. ಒಟ್ಟನಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವ್ಯೂಹಾವತಾರದ ರೀತಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ, ಕೇಶವನ ರೂಪವು ಪರವಾಸುದೇವನಿಂದ ಸ್ವತಃ ರೂಪಾಂತರಗೊಂಡ ಮೊದಲ ರೂಪವಾಗಿದ್ದು, ಇವನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿರುವ ಷಡ್ಗುಣೈಶ್ವರ್ಯವು[3] ತುಂಬಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಕೇಶವನ ರೂಪವು ಅತ್ಯಂತ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳದ್ದೂ ಜನಪ್ರಿಯದ್ದೂ ಆಗಿದೆ.

ಈ ಕೇಶವನ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಸುಮಾರು ಎಲ್ಲಾ ಬಿಂಬಗಳು ಒಂದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸುಂದರವಾಗಿಯೂ ಇವೆ. ಅಂತೆಯೇ, ಕೇಶವನ ಹೆಸರಿನ ಹಿಂದೆ, ಸುಂದರ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಚೆನ್ನ' ಪದವು ಸೇರಿ 'ಚೆನ್ನಕೇಶವ'ನೆಂದೇ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಕೇಶವದೇವರ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವಲ್ಲಿ ಶಿಲ್ಪಿಯು ಪೀಠವನ್ನು ಭದ್ರಪೀಠವನ್ನಾಗಿಸಿ, ಅದರ ಮೇಲೆ ಪದ್ಮದಳಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಪಾಣಿವಟ್ಟದ ನಳಿಕೆಯಂತೆ ಈ ಪೀಠದ ನಳಿಕೆಯು ದೇವರ ಎಡಗಡೆಗೆ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಬಹುಶಃ ಶಿಲ್ಪಿಯು ಈ ಮೂಲಕ ಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ಶಿವನ ಸಂಕೇತಗಳ ಮೇಲೆ ಕೇಶವನನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ, ಕೇಶವನು ಸರ್ವಾಧಿಪತಿ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಿರುವುದಾಗಿರಬೇಕು. ಹೀಗಾಗಿ ತ್ರೈಪುರುಷರ ಸಂಮ್ಮಿಲನದಂತಿರುವ ಈ ಕೇಶವನ ರೂಪವು ಎಲ್ಲರ ಗೌರವವನ್ನು ಗಳಿಸಿ ಸಮಷ್ಟಿದೈವದಂತೆ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಕೇಶವ ದೇವಾಲಯಗಳು ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ವಿಶೇಷವಾದ ಕೊಡುಗೆ ಎನ್ನಬಹುದು.

ಪ್ರಸ್ತುತ ಪ್ರಬಂಧದ ಉದ್ದೇಶವಾದರೂ ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೇಶವ ದೇವಾಲಯಗಳ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ಚೆನ್ನಕೇಶವ ಶಿಲ್ಪಗಳ ಬಗೆಗೆ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲಬೇಕೆಂಬುದೇ ಆಗಿದೆ. ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅರಳುಗುಪ್ಪೆ, ತುರುವೇಕೆರೆ, ನಾಗಲಾಪುರ, ಬೆನಕನಕೆರೆ, ಕೈದಾಳ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಕೇಶವ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ.

ಅರಳುಗುಪ್ಪೆಯ ಕೇಶವ ದೇವಾಲಯವು ಹೊಯ್ಸಳರ ಶೈಲಿಯ ಸುಂದರವಾದ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಈಗ ಈ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿರುವ ಗರುಡಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಸಮಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನೀಕನಾದ ಕೇಶವನ ಬಿಂಬವಿದೆ. ಎರಡು ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರಭಾವಳಿಯ ಸಿಂಹಲಲಾಟದ ಕೆಳಗೆ ಕೇಶವನ ಬಿಂಬವಿದೆ. ಪ್ರಭಾವಳಿಯಲ್ಲಿಯ ಬಳ್ಳಿಯ ನಡುವೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ದಶಾವತಾರದ ಚಿಕಣಿಬಿಂಬಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಮಕರತೋರಣವು ಎರಡುಕಡೆ ಜೋಡಿ ಕುಡ್ಯಸ್ತಂಭಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿದೆ.

ಸುಮಾರು ೪ ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿರುವ ಕೇಶವನ ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಕರಂಡಮಕುಟವನ್ನೂ ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಕರಕುಂಡಲಗಳನ್ನೂ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಕಣ್ಣುಗಳು ಅಗಲವಾಗಿದ್ದು ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಕಂಠಿಕೆ, ಉರಹಾರಗಳೂ ಯಜ್ಞೋಪವೀತ ಮತ್ತು ವೈಜಯಂತಿಯೂ ಇವೆ. ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಕಣವೂ ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಅಂದಿಗೆ, ಗೆಜ್ಜೆ, ಕಾಲ್ಕಗಡವೂ ಇವೆ. ಈ ದೇವನ ಇಬ್ಬದಿಯಲ್ಲೂ ಸ್ತ್ರೀಬಿಂಬಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ದೇವಿಯು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಕಳಶ ಮತ್ತು ಕಮಲಗಳನ್ನೂ ಎಡಗಡೆ ಇರುವ ದೇವಿಯು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಕಳಶ ಮತ್ತು ಪಾಶಗಳನ್ನೂ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ ಈ ಕೇಶವಬಿಂಬವು ಪೀಠಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ ಚಿಕ್ಕ ಬಿಂಬವಾಗಿದ್ದು, ಮೂಲಬಿಂಬವಲ್ಲವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ದೇವಾಲಯದ ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ಕೇಶವನ ಮುರಿದಿರುವ ಬಿಂಬವೊಂದಿದ್ದು, ಮೈಸೂರು ಪುರಾತತ್ತ್ವ ಇಲಾಖೆಯ ವರದಿಯಲ್ಲಿ ಇದು ಮೂಲಬಿಂಬವಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕೆಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ.[5] ಮುರಿದುಹೋಗಿರುವ ಈ ಬಿಂಬವು ಹೊಯ್ಸಳರ ಶೈಲಿಯ ಸುಂದರವಾದ ಬಿಂಬವೇ ಆಗಿದ್ದು, ಈಗಿರುವ ಬಿಂಬಕ್ಕಿಂತ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ.

---

3. ಜ್ಞಾನ, ಬಲ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ವೀರ್ಯ, ಶಕ್ತಿ, ತೇಜಸ್ಸು—ಈ ಗುಣಗಳನ್ನು ಷಡ್ಗುಣೈಶ್ವರ್ಯವೆನ್ನುವರು.
4. ಹೊಯ್ಸಳರ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೇಶವಪಂಥದಂತಹ ಚಳುವಳಿಯೊಂದು ನಡೆದಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ತಳ್ಳಿಹಾಕುವಂತಿಲ್ಲ. ಈ ಕೇಶವಪಂಥದ ಅಧಿದೈವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವ್ಯೂಹಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬನಾದ ಕೇಶವನೇ ಆಗಿರಬೇಕು. ಈ ಪಂಥದ ಮುಂಚೂಣಿಯಲ್ಲಿ ಯಾರಿದ್ದರು, ಇದರ ವ್ಯಾಪಕ ಪರಿಣಾಮವೇನು, ಹರವು ಎಷ್ಟು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರವಾದ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಗತಿಗಳು ಹೊರಬರಬಹುದಾಗಿದೆ.
5. ಆನ್ಯೂಯಲ್ ರಿಪೋರ್ಟ್ ಆಫ್ ದಿ ಮೈಸೂರು ಆರ್ಕಿಯಾಲಾಜಿಕಲ್ ಡಿಪಾರ್ಟ್‌ಮೆಂಟ್, ೧೯೩೪, ಪು. ೧೦

ಅರಳುಗುಪ್ಪೆಯ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಕೇಶವನ ಬಿಂಬವು ಸಹಾ ಹೊಯ್ಸಳರ ಶೈಲಿಯದೇ. ಆದರೆ ಇದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪರಿವಾರದೇವತೆಯಂತೆ ಇಡಲಾಗಿದೆ.

ತುರುವೇಕೆರೆಯ ಕೇಶವ ದೇವಾಲಯದ ಶಿಲ್ಪವು ಸರಿಯಾದ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಸಿಗದೆ ಕಳಾಹೀನವಾದಂತಿದೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಶಿಲ್ಪಿಯು ಬಹುಶಃ ಹೆಚ್ಚು ನುರಿತವನಲ್ಲದಿರಬಹುದು. ಅಂತೆಯೇ, ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ಶಿಲ್ಪವಾದರೂ ಇದು ಅವರ ಕಾಲದ ಶಿಲ್ಪವೇ ಎಂದು ಅನುಮಾನ ಬರುವಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಅಂದಗೆಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಗಮನಿಸಿದರೆ, ದೇವರಿಗೆ ಬಿಡಿಸಲಾಗಿರುವ ನೀಳವಾದ ಬೆರಳುಗಳು, ಮಕುಟದಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಸಲುಯತ್ನಿಸಿರುವ ಮಣಿಮಾಲೆ, ಪ್ರಭಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಮೂಡಿಸಿರುವ ದಶಾವತಾರದ ಚಿಕಣಿಬಿಂಬಗಳು ಹಾಗೂ ಮಕರತೋರಣವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿರುವ ಮಾದರಿಗಳು ಈ ಬಿಂಬವು ಹೊಯ್ಸಳರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿಯೇ ನಿರ್ಮಿತವಾದದ್ದೆಂದು ದೃಢಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಬಿಂಬವು ಸುಮಾರು ೪ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಮೂರ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಇದರ ಅಂಗವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಉದರಭಾಗವು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿದ್ದು, ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಅಂದಗೆಡಿಸಿದೆಯೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಾರೆ.[6] ಇದು ಹೊಯ್ಸಳರ ಶೈಲಿಯ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಬಿಂಬವಾಗಿದೆ.

ನಾಗಲಾಪುರದ ಕೇಶವ ದೇವಾಲಯವು ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ಸುಂದರ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಈಗ ಇರುವ ಬಿಂಬವು ವಿಷ್ಣುವಿನದೇ ಆದರೂ ಇದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ವರದಹಸ್ತ, ಚಕ್ರ, ಶಂಖ ಮತ್ತು ಕಟೀಹಸ್ತಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಕೇಶವನದಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಇದರಂತೆ, ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬರುವ ಆಭರಣದ ವಿನ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ಅಂಗವಿನ್ಯಾಸಗಳು ಈ ಮೂರ್ತಿಯು ನಂತರದ ಕಾಲದ್ದಾಗಿದ್ದು, ಎಲ್ಲಿಂದಲೋ ತಂದಿಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದಾಗಿದೆಯೆಂದು ಪೀಠದ ಆಧಾರದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕೇಶವ ಇಲ್ಲ.

ನಾಗಲಾಪುರದ ಬಳಿಯಲ್ಲೇ ಇರುವ ಮತ್ತೊಂದು ಗ್ರಾಮವೆಂದರೆ ಬೆನಕನಕೆರೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ಚಿನ್ನ ಕೇಶವ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ದೇವಾಲಯವು ಒಮ್ಮೆ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ದೇವಾಲಯದ ಮೂಲಸ್ವರೂಪದ ಬಗೆಗೆ ಏನೂ ತಿಳಿಯುವಂತಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದ್ದ ದೇವಾಲಯವೆಂದು ಇಂದು ಮಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಊಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಮುಕ್ಕಾಗದಿರುವ ಹೊಯ್ಸಳರ ಶೈಲಿಯ ಕೇಶವನ ಬಿಂಬವಿದ್ದು, ಕುಡ್ಯಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಮಕರತೋರಣದ ಕೆಳಗೆ ಸಮಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದೆ. ಕೇಶವನು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕಮಲ, ಶಂಖ, ಚಕ್ರ ಮತ್ತು ಗದೆಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದಾನೆ. ಮಕರತೋರಣದಲ್ಲಿರುವ ಪಟ್ಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ದಶಾವತಾರದ ಚಿಕಣಿ ಬಿಂಬಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದ್ದು ಮತ್ಸ್ಯ, ಕೂರ್ಮ, ವರಾಹ, ನರಸಿಂಹ ಮತ್ತು ವಾಮನರ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ ಅವತಾರಗಳ ಶಿಲ್ಪವಿರದೆ, ಅಂಜಲಿಬದ್ಧರಾದ ಭಕ್ತರ ಬಿಂಬಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮೂರ್ತಿಯ ಮುಖವು ನೀಳವಾಗಿದ್ದು, ಅದರ ಶಿರದಲ್ಲಿ ಕಿರೀಟ-ಮಕುಟವನ್ನೂ ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಕರಕುಂಡಲಗಳನ್ನೂ ಕಾಣಬಹುದು. ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಕಂಠಿಕೆ, ರತ್ನಮಾಲೆ, ಪದಕದ ಹಾರ, ಉರಹಾರಗಳಲ್ಲದೆ, ಯಜ್ಞೋಪವೀತ, ವೈಜಯಂತಿಮಾಲೆಗಳೂ ಇವೆ. ಉದರಬಂಧವು ಸುಂದರವಾಗಿದೆ. ಕಟೀಬಂಧವು ಪುಷ್ಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಡಗಗಳೂ ಬೆರಳಿಗೆ ಉಂಗುರಗಳೂ ಇವೆ. ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಅಂದಿಗೆ, ಗೆಜ್ಜೆ, ಕಾಲ್ಕಡಗಗಳಲ್ಲದೆ, ಕಾಲಿನ ಎಲ್ಲ ಬೆರಳಿನಲ್ಲೂ ಉಂಗುರಗಳಿವೆ. ದೇವರಿಗೆ ಹಿಂದಿನಿಂದ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಇಳಿಬಿಟ್ಟಿರುವಂತೆ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಮೂಲಬಿಂಬಕ್ಕೆ ಸೇರಿದಂತಿರುವ ಪೀಠಭಾಗದ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟದಳದ ಪದ್ಮವೊಂದನ್ನು ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಬಿಂಬವನ್ನಿಟ್ಟಿರುವ ಪೀಠದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಂಜಲಿಬದ್ಧನಾದ ಗರುಡನ ಬಿಂಬವಿದೆ. ಈ ಬಿಂಬವು ಹೊಯ್ಸಳರ ಶೈಲಿಯದೇ ಆದರೂ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಲಾಗಿರುವ ಬಿಂಬವಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕು.

6. ಅದೇ, ೧೯೩೪, ಪು. ೨೮

ಕೈದಾಳದ ಕೇಶವ ದೇವಾಲಯದ ವಾಸ್ತು ವಿನ್ಯಾಸವು ಹೊಯ್ಸಳರ ದೇವಾಲಯದಂತಿರದಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿಯ ಶಿಲ್ಪವು ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಸಿಗುವ ಎಲ್ಲ ಕೇಶವಶಿಲ್ಪಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾದುದಾಗಿದೆ. ಸುಮಾರು ಎರಡೂವರೆ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಕಮಲ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಕೇಶವನು ಸಮಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ. ಶಿಲ್ಪಿಯು ಪೀಠವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನ ಭದ್ರಪೀಠದಂತೆ ಬಿಡಿಸಿ, ಶಿವಲಿಂಗದ ಪಾಣಿವಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಬರುವಂತೆ ಪ್ರನಾಳವನ್ನು ಬಲಗಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಪೀಠದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ರುವ ಚೌಕಳಿಯಲ್ಲಿ ಕರಂಡ ಮಕುಟಧಾರಿಯಾದ ಗರುಡನ ಬಿಂಬವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸೇವೆಗೆ ಅಂಜಲಿಬದ್ಧನಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವಂತೆ ರೆಕ್ಕೆಬಿಚ್ಚಿ, ಮಂಡಿಯೂರಿ ಕುಳಿತಿರು ವಂತಿದೆ.

ಸುಮಾರು ಆರೂವರೆ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಸುಂದರವಾದ ಕೇಶವನ ಬಿಂಬವು ಈ ಪೀಠದ ಮೇಲಿದ್ದು, ಪೀಠದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಿರುವ ಅರೆಗಂಬಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಮಕರತೋರಣವನ್ನು ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ತೋರಣದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಹಂತಗಳಿವೆ. ಮೊದಲನೇ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಬಳ್ಳಿಗಳ ಸುರುಳಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ದಶಾವತಾರದ ಚಿಕಣಿಬಿಂಬಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳು ಚಿಕ್ಕ ಬಿಂಬಗಳಾದರೂ ಬಹು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ, ಅಂದವಾಗಿ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಮತ್ಸ್ಯ, ಕೂರ್ಮ ಮತ್ತು ವರಾಹಬಿಂಬಗಳು ಪ್ರಾಣಿಯ ಆಕಾರ ವಾಗಿಯೂ ನರಸಿಂಹನ ಬಿಂಬವು ಸಿಂಹವದನ ವಾಗಿಯೂ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ವಾಮನನನ್ನು ಯೋಗಿ ಯಂತೆ ಬಿಡಿಸಿದೆ. ಧನುರ್ಧಾರಿ ರಾಮ, ಪರಶುರಾಮ, ಕೃಷ್ಣರಲ್ಲದೆ, ಧ್ಯಾನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವ ಕಲ್ಕಿಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿ ಇದೆ. ಹೀಗೆ ದಶಾವತಾರಬಿಂಬಗಳು ಯಥಾಕ್ರಮವಾಗಿದ್ದು, ತೋರಣದ ಅಂದವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿವೆ. ಎರಡನೇ ಹಂತ ದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಕಾಣುವ ಶಂಕುವಿನಾ ಕಾರದ ಬಳ್ಳಿಯ ಸುತ್ತುವರೆದಿದೆ. ಇಂತಹ ಮಕರ ತೋರಣದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಲಲಾಟವಿದ್ದು, ಅದರ ಕೆಳಗೆ ಕೇಶವನ ಬಿಂಬವಿದೆ.

ಕೇಶವನ ಬಿಂಬವು ಪೀಠವೂ ಸೇರಿದಂತೆ ಸುಮಾರು ಎಂಟೂವರೆ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಬಿಂಬವಾಗಿದ್ದು, ಎತ್ತರ ವಾದ ಮತ್ತು ಮಣಿಯುಕ್ತವಾದ ಕಿರೀಟ–ಮಕುಟವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಕಿರೀಟದ ಶಿಖಾಮಣಿ, ಕರ್ಣಪುಷ್ಪ, ಮುಕ್ತಾವಳಿಗಳನ್ನು ಬಿಡಿ ಬಿಡಿಯಾಗಿ ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗುರುತಿಸುವಂತಿದೆ. ಕೇಶವನ ವದನವು ಪುರುಷಗಾಂಭೀರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ನೀಳವಾದ ಮುಖ, ಅಗಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳು, ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಫಾಲ, ಬಾಗಿದ ಹುಬ್ಬು, ನೀಳವಾದ ಮೂಗು, ಮುಂದುಬ್ಬಿ ರುವ ಗಲ್ಲ ಮತ್ತು ಉದ್ದವಾದ ಕಿವಿಗಳನ್ನು ತಾಳಮಾನ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಪ್ರಮಾಣಬದ್ಧವಾಗಿ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ನಂತೆ ರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಮಂದಸ್ಮಿತ ಕೇಶವನನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಈ ಬಿಂಬವು ಪ್ರಸನ್ನಕೇಶವ ಎನ್ನುವಂತಿದೆ. ಕೇಶವನಿಗೆ ಉದ್ದವಾದ ಕಿವಿಗಳಿದ್ದು, ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಸುಂದರ ವಾದ ಮಕರಕುಂಡಲಗಳಿವೆ. ಕೇಶವನ ದೀರ್ಘ ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ ಮಣಿಯುಕ್ತವಾದ ಕೇಯೂರವೂ ಮುಕ್ತ ಮಾಲೆಯುಳ್ಳ ಬಾಹುಪೂರವೂ ಇವೆ. ಕೈಯ ಬೆರಳು ಗಳನ್ನು ನೀಳವಾಗಿ ಬಿಡಿಸಿದ್ದು, ಉದ್ದವಾಗಿ ಚೂಪಾಗಿ ರುವ ಉಗುರುಗಳನ್ನೂ ಕಾಣಬಹುದು. ಉಗುರಿನ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಶಿಲ್ಪಿಯು ಹೆಚ್ಚಿನ ಮೆರುಗನ್ನಿತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಕೈ ಗಳಲ್ಲಿ ದಪ್ಪದಾದ ಎರಡೆರಡು ರತ್ನದ ಕಡಗಗಳಿವೆ. ಎಲ್ಲ ಬೆರಳುಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವ ಉಂಗುರಗಳು ವಿವಿಧ ವಿನ್ಯಾಸದ್ದಾಗಿವೆ. ಕೆಲವು ಬೆರಳುಗಳಲ್ಲಿ ೨–೩ ಉಂಗುರ ಗಳಿವೆ. ಒಂದೆಡೆ ವಂಕಿ ಉಂಗುರವಿದೆ. ಗದೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಮುಂಗೈಯ ಮೇಲಿರುವ ಮುಂಗೈ ಆಭರಣ ವನ್ನು ಮುತ್ತಿನ ಎಳೆಗಳಿಂದ ರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಚತುರ್ಭುಜನಾದ ಕೇಶವನು ತನ್ನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮ ವಾಗಿ ಕಮಲ, ಶಂಖ, ಚಕ್ರ ಮತ್ತು ಗದೆಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶಿಲ್ಪಿಯು ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ರುವ ರೀತಿಯು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಆಯುಧಗಳಿಗೆ ಆಲಂಕಾರಿಕ ಹಿಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಚಕ್ರ-ಶಂಖ ಗಳ ವಿನ್ಯಾಸವು ಬಹು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮೂಡಿಬಂದಿದೆ. ಉದ್ದವಾದ ಹಿಡಿಕೆಯುಳ್ಳ ಗದೆಯ ಕೆಳಭಾಗವು ದಪ್ಪ ವಾಗಿದ್ದು, ಅದರ ತುದಿಯ ಭಾಗವನ್ನು ಚೂಪಾಗಿ ಚಿತ್ರಿ ಸಲಾಗಿದೆ. ಗದೆಗೂ ಹಿಡಿಕೆ ಇದೆ. ಆದರೆ ಶಿಲ್ಪಿಯು ಪದ್ಮವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವಾಗ ಕಮಲದ ಒಂದೊಂದು ದಳ ವನ್ನೂ ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾಗಿ ಮೂಡಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿರುವನು. ಪದ್ಮದ ಉದ್ದವಾದ ದಂಟಿನ ಭಾಗವನ್ನು ಮಣಿ

ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ದೂರದಿಂದ ಇದು ಒಂದು ಹೂಬಳ್ಳಿಯಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ.

ಕೇಶವನ ಕೊರಳಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಂಠಿಕೆ, ಪದಕದ ಹಾರ, ತುಳಸಿಮಣಿಯ ಉರಮಾಲೆ, ಯಜ್ಞೋಪವೀತ ಹಾಗೂ ವೈಜಯಂತಿಮಾಲೆಗಳಿದ್ದು, ವಿವಿಧ ವಿನ್ಯಾಸ ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿವೆ. ಮುತ್ತಿನ ಮತ್ತೊಂದು ಯಜ್ಞೋಪ ವೀತವನ್ನು ಅಂದಕ್ಕಾಗಿ ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅನೇಕ ಹಾರ ಗಳ ಮಧ್ಯ ಸೇರಿಹೋಗಿರುವ ಕೇಶವನ ಉದರಬಂಧದ ವಿನ್ಯಾಸವು ಮರೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಉರಧಾಮವನ್ನು ಕರ್ಣಪುಷ್ಪಗಳಿಂದಲೂ ಸಿಂಹವಕ್ತ್ರ ದಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತಾವಳಿಗಳಿಂದಲೂ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾಗಿ ಚಿತ್ತಾರವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಸುಂದರ ವಾದುದಾಗಿಯೂ ಇದೆ. ಕೇಶವನ ಊರುಗಳನ್ನು ನೀಳವಾಗಿ ಬಿಡಿಸಿದೆ. ಮೊಣಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ದಪ್ಪದಾದ ರತ್ನದ ಕಾಲ್ಕಡಗಗಳೂ ಪಂಕಿಯೂ ಪಾದಗಳ ಮೇಲೆ ಪಾದಜಾಲಕವೂ ಇವೆ. ವಿರಾಮವಾಗಿ ನಿಂತಂತಿರುವ ಕಾಲುಗಳ ಎಲ್ಲ ಬೆರಳುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಂಗುರಗಳಿವೆ. ಅಡಿಯಿಂದ ಮುಡಿಯವರೆಗೆ ಈ ಬಿಂಬವು ಸುಮಾರು ೫ ಅಡಿ ೬ ಅಂಗುಲ ಎತ್ತರವಿದ್ದು, ಅಷ್ಟತಾಳ ಪ್ರಮಾಣ ದಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಧೀರ ನಿಲುವಿನ ಈ ಬಿಂಬವನ್ನು ರೂಪಮಂಡನದ ಲಕ್ಷಣಗಳ ಮೇರೆಗೆ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕೇಶವನ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪಾದದ ಬಳಿ ಸುಮಾರು ಎರಡೂವರೆ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಶ್ರೀದೇವಿಯ ಬಿಂಬವಿದೆ. ದೇವಿಯು ದ್ವಿಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನೀಕಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ ; ಕರಂಡ ಮುಕುಟ, ಮಕರಕುಂಡಲ, ಕಂಠಿಕೆ, ಉರಹಾರ, ವೈಜಯಂತಿಮಾಲೆ ಮೇಖಲೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾಳೆ. ದ್ವಿಭುಜೆಯಾದ ದೇವಿಯು ತನ್ನ ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಕಮಲ ವನ್ನೂ ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಕಳಶವನ್ನೂ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾಳೆ. ಇವಳ ಪ್ರತಿರೂಪದಂತಿರುವ ಭೂದೇವಿಯ ಬಿಂಬವು ದೇವನ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿದೆ. ಯಥೋಚಿತವಾದ ಎಲ್ಲ ಆಭರಣ ಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವ ದೇವಿಯ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಫಲ, ಪಾಶ ಗಳಿವೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ, ಕೇಶವನ ಬಿಂಬವು ಸುಂದರ ವಾಗಿದ್ದು, ಚೆನ್ನಕೇಶವ ಎನ್ನಿಸಿದೆ.

ಕೈದಾಳದ ಈ ಕೇಶವಬಿಂಬವು ಬೇಲೂರಿನ, ಚೆನ್ನಕೇಶವ ದೇವಾಲಯದ ಮೂಲಬಿಂಬಕ್ಕಿಂತಲೂ[7] ಕಪ್ಪೆಚೆನ್ನಿಗರಾಯನ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಬಿಂಬವನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ. ಈ ಚೆನ್ನಿಗರಾಯನ ಬಿಂಬವು ಮೂಲಬಿಂಬಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸುಂದರ ವಾಗಿದೆ. ಕಪ್ಪೆಚೆನ್ನಿಗರಾಯನ ಬಿಂಬದ ಮಾದರಿ ಯಲ್ಲಿಯೇ ನಂತರದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಾರಾಯಣನ ಬಿಂಬ ವನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುವರೆಂಬ ಐತಿಹ್ಯವಿದ್ದು, ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಇದು ಸತ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಕಪ್ಪೆಚೆನ್ನಿಗರಾಯನ ಬಿಂಬವು ಅರೆಗಂಬಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಮಕರತೋರಣದ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನೀಕವಾಗಿರುವ ಬಿಂಬವಾಗಿದೆ. ಮಕರತೋರಣದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳಿದ್ದು, ಮೊದಲನೇ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ವಾಹನ ಗಳನ್ನೇರಿರುವ ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಎರಡನೇ ಪಟ್ಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಳ್ಳಿಯ ಸುರಳಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ವಿಷ್ಣು ವಿನ ದಶಾವತಾರದ ಚಿಕಣಿಬಿಂಬಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ಸ್ಯ, ಕೂರ್ಮ, ವರಾಹ–ಈ ಬಿಂಬಗಳು ಪ್ರಾಣಿಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿವೆ. ನರಸಿಂಹನಿಗೆ ಸಿಂಹಮುಖ ವಿದೆ. ವಾಮನನನ್ನು ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತ ಯೋಗಿಯಂತೆ ಬಿಡಿಸ ಲಾಗಿದೆ. ಮುಂದೆ ರಾಮನು ಧನುರ್ಧಾರಿಯಾಗಿ ದ್ದಾನೆ. ಪರಶುರಾಮ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣರ ನಂತರ ಬುದ್ಧ ನನ್ನು ಯೋಗಿಯಂತೆ ಬಿಡಿಸಿದ್ದು, ಕಲ್ಕಿಯು ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವಂತೆ ಬಿಡಿಸಿದೆ. ಮಕರತೋರಣದ ವ್ಯಾಳಿಯ ಮೇಲೆ ಎರಡೂ ಕಡೆ ಯಕ್ಷರಿದ್ದಾರೆ.

ಕಪ್ಪೆಚೆನ್ನಿಗರಾಯನೆಂದು[8] ಕರೆಯಲಾಗುವ ಈ ಬಿಂಬದ ಮುಖವು ಕೇಶವ ದೇವಾಲಯದ ಚೆನ್ನ ಕೇಶವನ ಮುಖದಂತಿರದೆ, ಇದು ಏಕತಾಳ ಪ್ರಮಾಣ

7. ಬೇಲೂರಿನ ಕೇಶವ ದೇವಾಲಯದ ಮೂಲಬಿಂಬವನ್ನು ಚೆನ್ನಕೇಶವ ಅಥವಾ ವಿಜಯನಾರಾಯಣ ಎಂದು ಕರೆಯುವರು.

8. ಈ ಶಿಲ್ಪವು ದೋಷಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದಿತೆಂದೂ ಉದರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪೆ ಇದ್ದಿತೆಂದೂ ಕಲ್ಪಿಸಲಾಗಿರುವ ಕಥೆಯು ಕೇವಲ ಕಾಲ್ಪನಿಕವಾದುದು. ಶಿಲ್ಪದ ಉದರಭಾಗವು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಹುಕ್ಕಾಗದೇ ಇರುವುದನ್ನು ಈಗಲೂ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ.

ದಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಸಲಾಗಿರುವ ಗಂಭೀರವಾದ ಪುರುಷವದನವಾಗಿದೆ. ಶಿರದಲ್ಲಿ ಮಣಿಯುಕ್ತವಾದ ಕಿರೀಟ–ಮಕುಟವಿದೆ. ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಉದ್ದವಾದ ಮಕರಕುಂಡಲಗಳನ್ನೂ ತೋಳಿನಲ್ಲಿ ಮಣಿಮಾಲೆಯ ಬಾಹುಪೂರವನ್ನೂ ಅಂದವಾದ ಕೇಯೂರಗಳನ್ನೂ ಕಾಣಬಹುದು. ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ರತ್ನಖಚಿತ ಕಡಗಗಳೂ ಬೆರಳುಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗುಲೀಯಕವೂ ಇದ್ದು, ಶಿಲ್ಪಿಯು ಬಿಂಬಕ್ಕೆ ಸುಂದರವಾದ ಮುಂಗೈ ಆಭರಣವನ್ನು ತೊಡಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗೆಯೇ, ಕೊರಳಿನಲ್ಲಿ ಕಂಠಿಕೆ, ಉರಹಾರ, ಪದಕದ ಹಾರ ಮತ್ತು ತುಳಸಿ ಮಾಲೆಗಳಿವೆ. ಯಜ್ಞೋಪವೀತ, ವೈಜಯಂತಿಮಾಲೆಗಳನ್ನೂ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಈ ಬಿಂಬದ ಉರಧಾಮವು ಸುಂದರವಾದ ಪುಷ್ಪಾಲಂಕೃತವಾದುದಾಗಿದೆ. ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕಾಲ್ಕಡಗ, ವಂಕಿ, ಪಾದಜಾಲಕಗಳಲ್ಲದೆ, ಕಾಲಿನ ಬೆರಳುಗಳಲ್ಲೂ ಉಂಗುರಗಳಿವೆ.

ಈ ಕೇಶವನ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಭೂದೇವಿಯು ದ್ವಿಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದು, ಕರಂಡ ಮಕುಟವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾಳೆ. ದೇವಿಯ ಬಿಂಬವು ಸುಮಾರು ಎರಡೂವರೆ ಅಡಿ ಎತ್ತರವಾಗಿದೆ. ಚಿಕ್ಕ ಬಿಂಬವಾದರೂ ಶಿಲ್ಪಿಯು ದೇವಿಗೆ ಯಥೋಚಿತವಾದ ಎಲ್ಲ ಆಭರಣಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಅಂದಗೊಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ದೇವಿಯು ತನ್ನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಕಳಶ ಮತ್ತು ಪಾಶಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದಾಳೆ. ದೇವನ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ ದೇವಿಯೇ ಶ್ರೀದೇವಿ. ಈಕೆಯೂ ದ್ವಿಭಂಗಿಯಲ್ಲೇ ನಿಂತಿದ್ದಾಳೆ. ಯಥೋಚಿತವಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನೂ ಕರಂಡ ಮಕುಟವನ್ನೂ ಧರಿಸಿದ್ದಾಳೆ. ಈಕೆಯ ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಕಳಶವೂ ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಕಮಲವೂ ಇವೆ. ಈ ದೇವಿಯರಿಬ್ಬರ ಬಳಿಯೂ ಚಾಮರಧಾರಿಣಿಯರ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರೀದೇವಿ–ಭೂದೇವಿಯರ ಸಹಿತ ಚಾಮರಧಾರಿಣಿಯರಿಂದ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ ಕೇಶವನ ಬಿಂಬವು ಗರುಡಪೀಠದ ಮೇಲಿದ್ದು, ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾದುದಾಗಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ ಕೈದಾಳದ ಕೇಶವನ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ಕೈದಾಳದ ಕೇಶವನ ಬಿಂಬವನ್ನು ಬೇಲೂರಿನ ಕೇಶವ ದೇವಾಲಯದ ಮೂಲಬಿಂಬವಾದ ಚೆನ್ನಕೇಶವ ಶಿಲ್ಪದೊಂದಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದಾಗ ಕಂಡುಬರುವ ಕೆಲವು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳು ಈ ಮುಂದಿನಂತಿವೆ :

೧. ಬೇಲೂರಿನ ಕೇಶವನ ಶಿಲ್ಪದ ಮುಖಭಾವವು ದುಂಡಗಿರುವ ಸ್ತ್ರೀವದನದಂತೆ ಲಾವಣ್ಯ ಮತ್ತು ಮಾಧುರ್ಯವನ್ನು ಸೂಸುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಕೈದಾಳದ ಕೇಶವಶಿಲ್ಪದ ಮುಖವು ನೀಳವಾಗಿದ್ದು, ಗಾಂಭೀರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ.

೨. ಬೇಲೂರಿನ ಕೇಶವನ ದೇಹಪ್ರಮಾಣವು ಸಪ್ತ ತಾಳದ ಬಿಂಬವಾಗಿದ್ದರೆ, ಕೈದಾಳದ ಬಿಂಬವು ಅಷ್ಟಮ ತಾಳದ ಬಿಂಬವಾಗಿದೆ.

೩. ಬೇಲೂರಿನ ಕೇಶವಶಿಲ್ಪವು ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದರೆ, ಕೈದಾಳದ ಶಿಲ್ಪವು ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿದೆ.

೪. ಬೇಲೂರಿನ ಕೇಶವನ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ದೇವಿಯರ ಬಿಂಬಗಳ ಬಳಿ ಚಾಮರಧಾರಿಣಿಯರ ಬಿಂಬಗಳೂ ಇವೆ. ಕೈದಾಳದ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಚಾಮರಧಾರಿಣಿಯರ ಬಿಂಬಗಳಿಲ್ಲ.

೫. ಕೈದಾಳದ ಕೇಶವನು ಧರಿಸಿರುವ ಆಯುಧಗಳಲ್ಲಿ ಚಕ್ರದ ವಿನ್ಯಾಸವು ಬೇಲೂರಿನ ಕೇಶವನ ಬಿಂಬದಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೂ ಅಂದವಾಗಿಯೂ ಮೂಡಿಬಂದಿದೆ.

೬. ಬೇಲೂರಿನ ಕೇಶವನ ಬಿಂಬದ ಪ್ರಭಾವಳಿ(ಮಕರತೋರಣ)ಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಹಂತಗಳಿವೆ. ಕೈದಾಳದ ಬಿಂಬದ ಪ್ರಭಾವಳಿಯು ಕೇವಲ ಎರಡು ಹಂತದ್ದಾಗಿದೆ.

೭. ಬೇಲೂರಿನ ಬಿಂಬದ ಆಭರಣಗಳ ವಿನ್ಯಾಸಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕೈದಾಳದ ಶಿಲ್ಪವು ವಿಶೇಷವಾದ ಕುಸುರಿ ಕೆಲಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಹೊಯ್ಸಳರ ಅತಿಯಾದ ಅಲಂಕಾರದ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆ.

೮. ಬೇಲೂರಿನ ಪೀಠವು ಅತಿ ಎತ್ತರವಾಗಿದ್ದು, ಮೂರ್ತಿಯ ಅಂಗಾಂಗ ವಿನ್ಯಾಸದ ಬಗೆಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಕಲ್ಪನೆ ಬರುವಂತಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕೈದಾಳದ

ಶಿಲ್ಪದ ಅಂಗವಿನ್ಯಾಸವು ಹೆಚ್ಚು ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.

ಹೀಗೆ ಕೈದಾಳದ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಹಲವು ನಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಗಮನಿಸಿದರೆ, ಬೇಲೂರಿನ ಚೆನ್ನಕೇಶವನ ಶಿಲ್ಪಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅದು ಸಾಕಷ್ಟು ಸುಂದರವಾದುದೆಂದು ಮನದಟ್ಟಾಗುತ್ತದೆ. ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ, ಇಡೀ ಕರ್ನಾಟಕವೇ ಇಂತಹ ಅನುಪಮ ಶಿಲ್ಪದ ಬಗೆಗೆ ಹೆಮ್ಮೆ ಪಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಕಡೆಯ ಮಾತೆಂದರೆ, ಹೊಯ್ಸಳರ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪದ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವಾಗ ಮೇಲೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿರುವ ಅಂಶಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೈದಾಳದ ಕೇಶವಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಕುರಿತು ಇನ್ನಷ್ಟು ವಿವರವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.